

Крицька І. О., аспірант

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ПРАВОВА ПРИРОДА МІКРООБ'ЄКТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Вплив науково-технічного прогресу все більше виявляється під час вирішення завдань щодо протидії злочинності, які ставлять нові дослідницькі пріоритети. Суттєве збільшення обсягу доказової інформації пов'язане з тим, що сліди події кримінального правопорушення можуть бути представлені матеріальними утво-

реннями будь-яких розмірів. А тому все частіше з'являються пропозиції розрізняти мікрооб'єкти, макрооб'єкти, ультрамікрооб'єкти та ультраоб'єкти [2, с. 111]. У рамках цього дослідження ми зупинимося на проблемі правової природи мікрооб'єктів у кримінальному провадженні, оскільки залишаються дискусійними питання їх доказового значення і процесуальної форми.

До числа теоретичних належить питання термінології. У спеціальній юридичній літературі при дослідженні зазначеного питання оперують певним понятійно-категоріальним апаратом. Так, найчастіше використовуються категорії «мікрооб'єкт», «мікрослід» та «мікрочастинка». Зокрема, поняття «мікрочастинка» означає, передусім, мікрокількість чогось, незначну за розміром частину предмета або речовини. Водночас, «мікрослід» – це мікроскопічне за розміром відображення зовнішнього рельєфу одного предмета на іншому, а також мікрокількість речовини, яка вбралася в поверховий шар матеріального предмета [3, с. 4]. Виходячи з цього зрозуміло, що в певних випадках мікрослід (зокрема, напорування) може утворитися в результаті скулічення мікрочастинок. Поряд з цим існують й об'єктні сліди (зокрема, ковзання), які жодним чином не пов'язані з мікрочастинками.

До того ж, розділяючи точку зору М.Б. Вандера, що в певних випадках мікрочастинки можуть існувати ізольовано від носіїв, а отже, не бути мікрослідами (наприклад, вилучена окремо мікрочастинка у вигляді плівки лакофарбового покриття) [4, с. 13], можна дійти висновку, що поняття «мікрослід» і «мікрочастинка» не є синонімами і співвідносяться як два кола, які перетинаються лише в певній частині, але повністю не накладаються одне на одне.

У своїх працях М.М. Сгоров пропонує також розрізняти поняття «мікрокількість речовини» у значенні різновиду мікрооб'єктів, який на відміну від мікрочастинок не має просторово фіксованої геометричної форми (тобто має нечіткі просторові межі). Цією категорією охоплюються рідкі, в'язкі, сипучі та газоподібні речовини [5, с. 75]. Поняття «мікрооб'єкт» є узагальнюючим щодо вищезазначених, і оперування ним є цілком виправданим, оскільки воно найбільш повно відображає сутність усіх малих об'єктів.

Актуальною також виявляється проблема можливості визнання мікрооб'єктів речовими доказами, а отже, і поширення на них процесуального доказового статусу останніх. Такий підхід підтримують, зокрема, А.Р. Белкін [6, с. 220], Ю.К. Орлов [7, с. 137], Н.А. Попова [8, с. 37], вважаючи, що розмір об'єктів не має принципового значення і не може виступати критерієм розмежування різних видів речових доказів. Не заперечуючи проти використання мікрооб'єктів як речових доказів, вони акцентують увагу лише на технічних складнощях, які можуть виникнути у зв'язку з необхідністю не тільки непростого вилучення, індивідуалізації, огляду, опису в протоколі, дослідження таких об'єктів, але й демонстрацією результатів їх дослідження в суді. Але відповідно до такого підходу це жодним чином не впливає на процесуальний статус мікрооб'єктів.

Можна виділити основні пропозиції вчених, спрямовані на вирішення зазначених вище практичних проблем:

1) надання права експерту в спеціально визначених випадках збирати докази (А.Р. Белкін) [6, с. 60];

2) проведення слідчим у лабораторних умовах додаткового огляду з обов'язковою участю спеціаліста та складання відповідного протоколу, в якому фіксуються індивідуалізуючі ознаки мікрооб'єкта (Л.В. Вінницький, Ю.В. Худякова) [9, с. 78];

3) обов'язкова участь слідчого під час проведення експертизи, коли є обґрунтовані підстави вважати, що в ході експертного дослідження можуть бути виявлені мікрооб'єкти, які мають самостійне доказове значення (А.В. Кудрявцева, Ю.В. Худякова) [9, с. 78].

Досить суперечливою, на нашу думку, є позиція О.О. Кириченка, Г.І. Васильєва та С.Л. Дерев'янкіна. З одного боку, вони диференціюють речові докази за критерієм розміру, тобто не заперечують можливості поширення на мікрооб'єкти їх режиму. А з іншого, науковці пропонують такий порядок роботи з цими об'єктами: слідчий за участю понятих і майбутнього експерта виявляє вірогідні носії мікрооб'єктів, упакує їх та призначає експертизу; експерт оглядає та описує виявлені мікрооб'єкти у висновку. Тобто, мікрооб'єкти розглядають в якості додатку до цього джерела доказів [2, с. 114].

Отже, основний аргумент на користь визнання мікрооб'єктів речовими доказами зводиться до положення, відповідно до якого, якщо будь-який об'єкт відповідає ознакам, закріпленим у дефініції (ст. 98 КПК України) [1], то він є речовим доказом незалежно від своїх розмірів, враховуючи, що доступність для сприйняття не передбачена в законі як обов'язкова властивість. Водночас, цілком очевидно, що на практиці виникають певні складнощі під час виявлення, фіксації, вилучення, огляду мікрооб'єктів слідчим, пов'язані із дотримання процесуальної форми речових доказів. Незрозумілим є й те, яким чином можна забезпечити їх безпосереднє сприйняття та дослідження судом та іншими учасниками судового розгляду.

М.М. Єгоров акцентує увагу на тому, що мікрослідки не мають самостійного існування, оскільки є мікропараситами (мікронтапами, мікробітками тощо) на поверхні слідсприймаючого предмета, який і буде речовим доказом. За підсумками проведеного дослідження вчений дійшов висновку, що як самостійні речові докази в кримінальний процес мікрооб'єкти залучаються лише в 1/3 випадків їх використання [5, с. 78]. О.А. Баригіна, аналізуючи практику, підсумовує, що фактично мікрооб'єкти виявляються експертом, тобто в переважній більшості випадків не дотримується процесуальний порядок вилучення речових доказів належним суб'єктом, передбачений чинним законодавством. А тому, на думку вченої, мікрооб'єкти не можуть бути визнані речовими доказами [10, с. 218]. Навіть Ю.В. Худякова, яка відстоює беззаперечну можливість поширення на мікрослідки режиму речових доказів, погоджується з тим, що на практиці найчастіше мікрослідки виявляють експерти під час проведення експертного дослідження та описують їх у своїх висновках [9, с. 78].

Враховуючи вищезазначене, ми вважаємо доцільним підтримати позицію Є.О. Артамонової та О.В. Фірсова, відповідно до якої пошук, виявлення, вилучення та дослідження мікрооб'єктів неозбрисним оком через їх невеликий розмір ускладнені або неможливі і можуть здійснюватися виключно з використанням спеціальних технічних засобів у лабораторних умовах [11, с. 208]. А тому доказова інформація, отримана в результаті дослідження мікрооб'єктів, є змістом іншого джерела доказів – висновку експерта.

Таким чином, зважаючи на те, що зміст речових доказів утворюють відомості тільки про ті властивості та якості, які доступні для безпосереднього сприйняття всіх учасників кримінального провадження під час огляду цих об'єктів, а індивідуалізуючі ознаки мікрооб'єктів не розпізнаються органами чуття людини і вимагають застосування спеціальних знань та технічного обладнання, ми вважаємо, що доказова інформація, яка отримана в результаті дослідження мікрооб'єктів, є змістом не речового доказу, а висновку експерта. Така інформація відображається у свідомості експерта та інтерпретується ним. Отже, визнавати мікрооб'єкти речовими доказами не видається можливим.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI в ред. від 28.03.2015. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Кириченко А.А. Проблемы совершенствования действующего УПК Украины в части работы с вещественными источниками информации [Электронный ресурс] / А.А. Кириченко, Г.И. Васильев, С.Л. Деревянкин // Культура народов Причерноморья. – 1999. – №9. – С. 111-116. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/kultnar/knp1999/knpN9_23.doc
3. Дворкин А. И. Осмотр, предварительное исследование и экспертиза вещественных доказательств-микрочастиц / А. И. Дворкин. – Москва : Всесоюз. Ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1980. – 127 с.
4. Вандер М. Б. Использование микрочастиц при расследовании преступлений / М. Б. Вандер. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 224 с.
5. Егоров Н.Н. Теоретические и прикладные проблемы учения о вещественных доказательствах : дис. ...док. юрид. наук : 12.00.09 / Н.Н. Егоров; Байкальский государственный университет экономики и права. – Иркутск, 2005. – 376 с.
6. Белкин А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве [Электронный ресурс] / А.Р. Белкин. – Москва : Норма, 2008. – 528 с. – Режим доступа: <http://fbm.narod.ru/LIBRARY3/2/belkin.pdf>
7. Орлов Ю.К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе [Электронный ресурс] / Ю.К. Орлов. – Москва : Юристъ, 2009. – 175 с. – Режим доступа: ciu.nstu.ru/kaf/persons/22064/a/file_get/199062?nomenu=1
8. Попова Н.А. Вещественные доказательства: соби́рание, представление и использование их в доказывании : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н.А. Попова; Саратовский юридический институт МВД РФ. – Саратов, 2008. – 177 с.
9. Худякова Ю.В. Вещественные доказательства в уголовном процессе : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю.В. Худякова; Южноуральский государственный университет. – Челябинск, 2006. – 234 с.
10. Барыгина А.А. Особенности оценки отдельных видов доказательств в уголовном судопроизводстве: монография / А.А. Барыгина. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 400 с.
11. Артамонова Е.А. Основы теории доказательств в уголовном процессе России : учеб. пособие / Е.А. Артамонова, О.В. Фирсов. – 4-е изд. испр. и доп. – Москва : Норма : ИИФРА-М, 2014. – 240 с.